

До спеціалізованої вченої ради Д 26.004.16
у Національному університеті біоресурсів
і природокористування України
03041, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 15,
навчальний корпус № 3, аудиторія 301

В І Д Г У К

**офіційного опонента на дисертацію Дейнега Марини Андріївни на
тему «Предмет і система природоресурсного права», поданої на здобуття
наукового ступеня доктора юридичних наук зі спеціальності 12.00.06 –
земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне
право**

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Інтенсивний розвиток науково-технічного прогресу зумовив виникнення низки національних, регіональних і глобальних еколого-ресурсних проблем в умовах сучасного періоду розвитку цивілізації. Об'єктивна потреба у забезпеченні оптимального балансу між безперервним розвитком суспільства і станом його природного оточення вимагає проведення ефективного наукового пошуку, спрямованого на збереження якісного стану довкілля та постійно наростаючих темпів експлуатації природних ресурсів. Необхідним чинником зміни підходів до використання природних ресурсів став перехід до стратегії сталого розвитку, суть якої полягає у підвищенні добробуту людської спільноти та зміцненні соціальної справедливості при уникненні ризиків щодо погіршення стану довкілля і збереженні природних ресурсів.

Україна має потужний потенціал природоресурсного, екосистемного, ландшафтного та видового різноманіття, й одночасно належить до країн зі складними проблемами у сфері природокористування. У даний час в країні гостро постала проблема забезпечення системи сталого економічного розвитку та впровадження екологічно збалансованого використання наявних природних ресурсів. Саме на такий напрям наукових досліджень у сфері природокористування й охорони довкілля націлюють «Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2030 року», затверджені Законом України від 28 лютого 2019 року.

Важливу роль в ефективному вирішенні зазначених проблем відіграє природоресурсне законодавство і право, що базуються на засадах концепції сталого використання та збереження усього різноманіття природоресурсного потенціалу. Однак запровадження концепції сталого розвитку вимагає комплексності у використанні природних ресурсів, що породжує потребу в консолідації та інтеграції поресурсних галузей права і формування на їх основі самостійної правової галузі.

Отже, у даний час сформовані й існують усі об'єктивні передумови для становлення природоресурсного права як самостійної галузі права і виокремлення його із системи екологічного права. У зв'язку з наведеним актуальність обраної теми дисертаційного дослідження та своєчасність звернення дисертантки до цієї проблеми на доктринальному рівні з метою її системного представлення та комплексного дослідження не залишають у нас будь-яких сумнівів. А розглянуті проблемні питання повністю відповідають об'єктивним умовам щодо становлення природоресурсного права як самостійної галузі права в сучасній правовій системі України.

Структурно-змістовна будова та науково-теоретична база дослідження. Структурну будову дисертації можна характеризувати як логічно послідовну та змістовно виважену наукову працю. Вона складається зі вступу, 4-х розділів, поділених на 12 рівно цінних підрозділів, які надали дослідниці сформулювати 22 підсумкових висновків та списку використаних джерел, який охоплює більше 650 найменувань монографічних і періодичних видань. Основний текст дисертаційної роботи, поданої до захисту, складається з 310 сторінок надрукованого тексту в комп'ютерному наборі.

Перший розділ, присвячений концептуальним засадам визначення предмета природоресурсного права. Тут звертає на себе увагу постановка і розгляд концептуальних і принципіальних засад розвитку взаємовідносин людини і суспільства зі своїм природним оточенням як базисом формування предмета природоресурсного права. На основі вдалого використання загальнотеоретичних положень про предмет галузі права та з урахуванням

особливостей предмету природоресурсного права реалістично представлена динаміка розвитку наукової думки щодо його визначення. Слід погодитись з твердженням авторки про те, що вже у другій половині XX століття концепція біоцентризму як найбільш поширена філософсько-етична концепція взаємодії суспільства з природним оточенням, заснованої на принципі «все для людини» поступово втрачає силу. Саме у цей період людство усвідомлює ціннісне значення ідеї екоцентризму, яка у свій час була обґрунтована вченням В.І. Вернадського про ноосферу. Вона спиралась на єдність системи «людина – природа» і формувалась під впливом людського розуму та свідомих дій суспільства.

Заслуговує на увагу авторську думку про те, що у світогляді екоцентризму сформувалася сучасна концепція «сталого розвитку» щодо взаємодії суспільства з природним оточенням. Нами поділяється твердження про те, що доповіді та дискусії фахівців у межах Римського клубу на початку 70-х років XX століття і наступні фундаментальні дослідження їх учасників, зокрема професора Массачусетського технологічного інституту Джеема Форрестера «Світова динаміка» (1971) та Заслуженого професора в галузі управління системами Денніса Медоуза «Межі росту» (1972) фактично заклали основи сучасної концепції «сталого розвитку». Незважаючи на офіційне визнання цієї концепції на рівні сучасного українського законодавства, у наукових дослідженнях відсутні такі сміливі твердження.

У другому розділі дисертаційного дослідження розглянуті проблеми відмежування предмета природоресурсного права від предмета і системи суміжних правових галузей, зокрема традиційних правових галузей, природоохоронного й екологічного права та права екологічної безпеки. При цьому авторка розглядає зазначені проблемні питання в контексті співвідношення їх предметів, прояву специфіки міжпредметних зв'язків і на цій основі будує ієрархічний ряд обраних галузей права. Такий методологічний підхід до відмежування природоресурсного права від суміжних правових галузей слід визнати вдалим і оптимальними.

Безумовно, найбільш складним тут є виявлення ознак відмежування предмета і системи природоресурсного права від предмета і системи екологічного права. Проте дослідниця чітко зазначає, що в основі охорони навколишнього природного середовища лежить діяльність, спрямована на збереження природних об'єктів і навколишнього середовища в цілому, в той час як використання природних ресурсів має за мету вилучення у тій чи іншій формі їх корисних властивостей (стор. 152). У зв'язку цим слід підтримати твердженням дисертантки про те, що нині є всі підстави говорити про формування самостійної галузі права – природоресурсного права, відокремлення і виділення його зі структури екологічного права, а саме: є наявне коло специфічних природоресурсних відносин, що пов'язані із задоволенням життєво важливих потреб людини за рахунок використання природних ресурсів, а також особливий об'єкт правового регулювання, з приводу якого складаються правові норми (стор. 154).

У наступному третьому розділі роботи розглянуті питання системи природоресурсного права, зокрема теоретичні засади структурування його системи, особливості юридичного змісту структурних елементів цієї правової системи та міжгалузеві зв'язки системи природоресурсного права. На підставі аналізу чисельних поглядів та думок авторитетних вітчизняних і зарубіжних вчених здобувачка виділяє і детально розглядає основні риси, що притаманні будь-якій системі права, а саме: об'єктивність, динамізм, інтегративну та організовану єдність (стор. 187-189). На основі проведеного аналізу зазначених основних рис дослідниця пропонує своє визначення системи права як об'єктивно обумовлену суспільними відносинами інтегровану й організовану сукупність елементів права, що поєднані між собою внутрішніми зв'язками і виступають як єдине ціле, якому властиві наявність цілі й динамізм у розвитку.

В останньому четвертому розділі дисертації досліджені певні тенденції розвитку теоретичних уявлень про предмет і систему природоресурсного права, зокрема щодо формування предмета і системи міжнародного

природоресурсного права у контексті розвитку міжнародного права навколишнього середовища, наближення природоресурсного законодавства і права України до європейського законодавства і права навколишнього середовища та концепція розвитку системи природоресурсного законодавства України з виділенням сучасних тенденцій його формування. Тут здобувачка чітко розмежовує систему права і систему законодавства за їх юридичною природою, змістовною складовою та суспільною цінністю. Система права, на думку авторки, поняття абстрактне, тобто відображає сформовані закономірності суспільного життя та їх правового регулювання, а у системі законодавства переважає суб'єктивний фактор, тобто воля законодавця. При цьому система права має первинний характер, а система законодавства – похідний (стор. 308).

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що надана дисертаційна робота є узагальненим і одночасно оригінальним дослідженням у вітчизняній юридичній науці. Вона присвячена теоретичним проблемам формування, становлення і розвитку предмета і система природоресурсного права як самостійної правової галузі в українській правовій системі в контексті природно-правової доктрини. В ній розроблені концептуальні підходи до реалізації механізму державної природоресурсної та екологічної політики України з метою забезпечення раціонального природокористування та ефективної природоохорони в контексті втілення основних заходів сучасної доктрини сталого розвитку.

Серед найбільш суттєвих науково-теоретичних досягнень здобувачки можна визнати наступні: пропозиції про визначення предметом природоресурсного права суспільні відносини щодо використання і відтворення природних ресурсів як юридично визнаної частини навколишнього середовища, що має ознаки природного походження й знаходиться в екологічному взаємозв'язку з іншими природними ресурсами, і одночасно використовуються як джерело необхідних матеріальних і духовних благ; природоресурсні відносини як предмет природоресурсного

права носять комплексний характер, оскільки об'єднують близькі за змістом земельні, надрові (гірничі) водні, лісові та інші відносини; розгляд природоресурсного права як самостійної галузі права у системі права України, правові норми якої регулюють комплексні суспільні відносини з використання (вилучення та споживання корисних властивостей) і відтворення (відновлення кількісних та якісних характеристик) природних ресурсів; проведення розмежування предметів природоресурсного права і екологічного (природоохоронного) права за їх предметом, тобто відносинами щодо використання і відтворення природних ресурсів та як відносини щодо охорони природних об'єктів і навколишнього середовища, а також за ознаками використання і відтворення природних ресурсів у складі предмета природоресурсного права, що здійснюється, як правило, на основі права власності та права користування, а природоохоронні відносини реалізуються незалежно від засад належності природних об'єктів та їх ресурсів; визначення системи природоресурсного права як інтегровану сукупність правових норм, які регулюють суспільні відносини щодо використання і відтворення природних ресурсів у їх нерозривному зв'язку з іншими елементами довкілля з метою задоволення потреб людини і суспільства.

Дисертаційна робота, що подана з метою здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук, містить багато інших новітніх, оригінальних і привабливих наукових положень, позитивних висновків і слушних рекомендацій, перелік яких можна було б продовжувати, що зайняло б весь обсяг цього відгуку. Глибоке і всеосяжне наукове дослідження поставлених проблемних питань дозволили здобувачці сформулювати у підсумковій частині своєї наукової праці слушні пропозиції щодо вдосконалення вітчизняного природоресурсового законодавства, зокрема прийняття Природоресурсного кодексу, який містив би уніфіковані основи використання природних ресурсів.

В процесі дослідження обраної теми авторкою ретельно опрацьовані основні наукові джерела, у тому числі півтора десятка наших наукових робіт.

Слід зазначити, що здобувачка вдало простежує вплив доктринальних засад і теоретичних концепцій в сфері взаємодії людини і суспільства з природним середовищем на законотворчу діяльність щодо врегулювання природоресурсних і екологічних відносин та практику правозастосування, що є підтвердженням відповідної спрямованості наукового дослідження.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій засновано на використанні широкого спектру загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання, які вдало використані авторкою. У дисертаційному дослідженні об'єктивно висвітлені процеси формування системи вітчизняного природоресурсного законодавства та становлення і розвитку відповідної галузі правової науки. Дисертанткою позитивно розкриті концептуальні засади природоресурсних відносин та на їх основі сформульовані слушні висновки і пропозиції щодо предмета і системи природоресурсного права, його структурних складових і співвідношення з суміжними правовими галузями, а також місця цих відносин у вітчизняній правовій системі. Нами позитивно сприймається авторська думка про те, що «система природокористування має ґрунтуватися на досягненні компромісу між економічними, екологічними та соціальними потребами суспільства і базуватися на принципах сталості» (стор. 323).

За нашою оцінкою, здобувачка всебічно і переконливо обґрунтувала заслугуючи на увагу науково-теоретичні положення, які мають принципове значення для подальшого розвитку природоресурсного законодавства і права. До них, зокрема відносяться положення про те, що «предметом правового регулювання природоресурсного права є суспільні відносини щодо використання і відтворення природних ресурсів», проведення поділу природних ресурсів як об'єктів природоресурсних правовідносин «на вичерпні та невичерпні», визнання «домінуючого становища інституту права власності на природні об'єкти та їх ресурси» в системі природоресурсного права, пропозиції щодо «розробки Концепції розвитку природоресурсного законодавства України», що має інтегрувати окремі види використання

природних ресурсів і встановити загальні принципи сталого, збалансованого, екосистемного і комплексного природокористування.

На переконання дисертантки, положення Концепції природоресурсного законодавства мають знайти своє відображення у базовому законі, що займатиме центральне місце у системі норм, спрямованих на правове регулювання відносин у сфері використання і відтворення природних ресурсів. Можна констатувати, що достовірність отриманих результатів і обґрунтованість сформульованих положень, висновків і рекомендацій обумовлено вдалим методологічним підходом до проведення дослідження й обсягом використання науково-дослідницького матеріалу.

Проте, не зважаючи на позитивну оцінку представленого дослідження в цілому та істотні особисті здобутки дисертантки, надана робота, які будь-яка інша праця такого рівня, все ж не позбавлена окремих дискусійних положень і спірних тверджень, які потребують додаткової аргументації. Вони, на нашу думку, стосуються наступних положень:

1. Сумнівним є віднесення проведеної періодизації генезиси наукової думки про формування предмета природоресурсного права «вперше» (стор. 32). Відповідні періодизації формування природоресурсного права наводились й у інших наукових навчальних джерелах. До цього ж сама наведена періодизація не може претендувати на досконалість щодо формування предмета природоресурсного права в системі єдиного земельно-колгоспного права (30–60-ті рр. XX ст.), оскільки розмежування земельного та колгоспного права відбулося наприкінці 30-их років XX століття.

2. При усій актуальності постановки і розгляду питань формування предмета і системи міжнародного природоресурсного права, на наш погляд, недостатньо обґрунтованим є його формування в контексті розвитку міжнародного права навколишнього природного середовища та наближення природоресурсного законодавства і права України до європейського законодавства і права навколишнього середовища. Крім цього, у четвертому розділі простежується певна авторська непослідовність, а саме: оскільки

досліджуються проблеми природоресурсного законодавства і права України, то сучасні тенденції його формування і розвитку мали б розглядатися у пріоритетному порядку в порівнянні з тенденціями формування предмета і системи міжнародного природоресурсного права та європейського законодавства і права навколишнього середовища.

3. В дисертації на стор. 57-62 доволі детально розглянуто принцип раціонального використання природних ресурсів, який є одним із фундаментальних принципів природокористування. Авторка піддає аналізу вживання терміну «раціональне використання природних ресурсів» як у діючих нормативно-правових актах, так і його застосування авторитетними вченими-юристами у наукових дослідженнях. Завершується розгляд цієї проблеми твердженням про те, що «нині раціональне використання природних ресурсів слід розглядати як екологічно обґрунтоване та економічне ефективне їх використання, що характеризується дотриманням закономірностей функціонування екологічно взаємозалежних природних систем і балансом приватних та публічних інтересів». Не заперечуючи проти наведеного, навряд чи такі уточнення можна вважати суттєвим «удосконаленням визначення принципу раціонального використання природних ресурсів», оскільки наведені ознаки і складові цього принципу достатньо широко розглядалися й у попередніх дослідженнях.

4. Не викликає заперечень і твердження дисертантки про те, що «нині природоресурсні відносини регулюються як нормами природоресурсного, так і цивільного права» (стор. 180). Це є сучасною тенденцією розвитку законотворчості у напрямі всеосяжного охоплення «цивілістикою» та реальним фактом законодавчого буття, особливо в галузі земельного права. Проте чи є таке становище методологічно вірним і практично виправданим, оскільки воно веде до «майновізації» об'єктів та ресурсів природного

систематизації природоресурсного законодавства та «прийняття базового

закону про природні ресурси і природокористування – Природоресурсного кодексу, який містив би уніфіковані основи використання природних ресурсів». Не викликає заперечень і запропонована структура Загальної та Особливої частини Природоресурсного кодексу. При цьому, за авторським поглядом, систематизація Загальної частини Природоресурсного кодексу має відбуватися у формі кодифікації, а Особливої частини – у формі консолідації, на основі чинного поресурсного законодавства України (стор. 321-322). Однак дослідниця залишає без відповіді варіативну конкретизацію вирішення проблеми подальшої долі чинного кодифікованого законодавства, а саме – земельного, гірничого, водного та лісового. Така ж проблема постає стосовно вирішення долі не кодифікованого поресурсового законодавства.

Висловлені зауваження носять дискусійний характер і не впливають на високий науковий рівень і достовірність результатів наданої дисертації. Вона є самостійною і завершеною науковою працею, яка може використовуватися в якості джерела для подальших наукових досліджень, у правотворчій діяльності з метою удосконалення діючого поресурсового та екологічного законодавства, правозастосовній діяльності для забезпечення єдності сприйняття, розуміння і застосування правових норм права, у навчальному процесі при викладанні у вищих юридичних навчальних закладах навчальної дисципліни «Природоресурсне право України», у правовиховній роботі з метою підвищення професійної правосвідомості фахівців у сфері використання і відтворення природних багатств країни. Оприлюднений автореферат та опублікований наукові роботи у фахових виданнях в повній мірі відображають зміст положень поданої дисертації.

Загальний висновок. Підсумовуючи усе викладене можна зробити наступний загальний висновок: дисертаційне дослідження Дейнега Марини Андріївни на тему «Предмет і система природоресурсного права», поданої на захист на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук повністю відповідає змісту спеціальності 12.00.06 – земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право. За актуальністю обраної теми та

змістом дослідженої проблематики, новизною розглянутого кола проблемних питань і внесеними пропозиціями щодо їх вирішення, одержаними науковими результатами, що являють собою системне і комплексне узагальнення розвитку предмету і системи природоресурсного права, внесеними пропозиціями щодо подальшого розвитку вітчизняного природоресурсного законодавства та його подальшої кодифікації й іншими ознаками, відповідає вимогам п. п. 9-10 та 12-13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року, а її авторка – Дейнега Марини Андріївни, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.06 – земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право.

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук, професор кафедри аграрного, земельного
та екологічного права Національного університету «Одеська
юридична академія» Каракаш І.І.

1.1 График

Каракаш І.І.

Підпис професора Каракаша І.І. посвідчую:

Перший проректор університету, доктор юридичних наук,
професор Аракелян М.Р.

Аракелян М.Р.

